

Stereotypy językowe na przykładzie języka polskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Film](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Janusz Pelc, *Różni Sarmaci i nie-Sarmaci*, [w:] *Barok – epoka przeciwieństw*, Warszawa 1993, s. 224.
- Źródło: Daria Chibner, *Musimy nadać sarmatyzmowi kształt ponowoczesny*, „Klub Jagielloński”, dostępny w internecie: <https://klubjagiellonski.pl/2019/11/21/musimy-nadac-sarmatyzmowi-ksztalt-ponowoczesny/>.
- Źródło: Jacek Kaczmarek, *Elekcja*, [w:] *Teksty wszystkie*, Gdańsk 2014, s. 127.
- Źródło: Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki*, Warszawa 1989, s. 53–55.
- Źródło: Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki*, Warszawa 1989, s. 9–10.

Stereotypy językowe na przykładzie języka polskiego

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Stereotyp to inaczej schemat poznawczy, czyli szablonowe przekonanie dotyczące jakichś elementów lub zbiorów świata rzeczywistego. Powstaje on przez skojarzenie pojęcia z pewną jego cechą lub zestawem cech i często funkcjonuje dłużej, niż przyczyny jego powstania. Każda narodowość karmi się schematami poznawczymi. Nie brakuje ich także w Polsce. W wielu przypadkach stereotypy są krzywdzące, ponieważ stygmatyzują całe grupy, mimo że kojarzone z nimi cechy, postawy czy zdarzenia nie są reprezentatywne. Zdarza się jednak, że wybijają się w dyskursie medialnym i politycznym, co wystarczy, by zaczęły krążyć w powszechnej świadomości i wsiąkać głęboko w tkankę języka.

Twoje cele

- Dowiesz się, czym jest stereotyp językowy.
- Poznasz funkcje stereotypu językowego.
- Wyjaśnisz powody występowania w języku stereotypów.

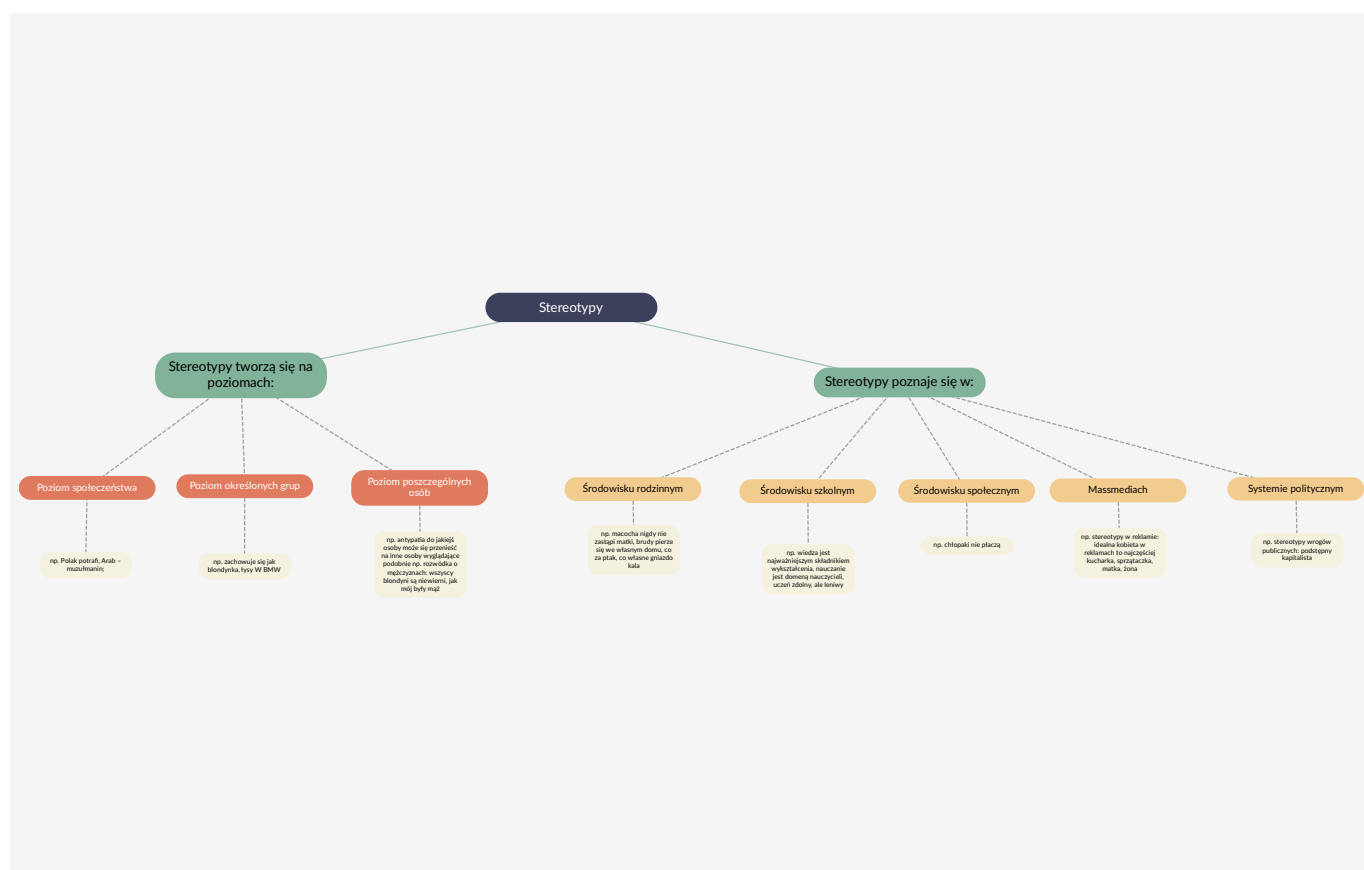
Przeczytaj

Językowy obraz świata

Język służy do opisu świata; za jego pomocą interpretujemy otaczającą nas rzeczywistość. Często jest to widzenie uproszczone, ponieważ uproszczone są nasze schematy poznawcze. Temu służą **stereotypy**, ułatwiające zrozumienie pewnych zjawisk.

W **językoznawstwie kognitywnym** popularność zdobył termin „językowy obraz świata” (JOS). Koncepcja JOS zasadza się na tym, że język nie odzwierciedla rzeczywistości, ale jej wybiórcze postrzeganie przez użytkowników języka. Dlatego język jest źródłem wiedzy o kulturze narodu, który się nim posługuje.

Stereotyp językowy nie oddaje pełnego znaczenia wyrazu, ale stanowi dodatkowy element skojarzeniowy. Wprowadza treści naddane w mentalności użytkowników danego języka.

Kategoryzacja społeczna

Utrzymywaniu się stereotypów i uprzedzeń sprzyja zjawisko tzw. kategoryzacji społecznej. Podział świata na kategorie „my” i „oni” sprawia, że ludzie chętnie podkreślają różnice między grupą własną i cudzą; to wzmacnia ich poczucie przynależności społecznej.

O trwałości stereotypów decyduje też fakt, że są one łatwo dostępnymi, „wygodnymi” w użyciu schematami poznawczymi, umożliwiającymi szybką, choć raczej powierzchowną orientację w różnych sytuacjach społecznych. Są szczególnie przydatne przy niedoborze informacji – umożliwiają wypełnianie luk w wiedzy o innych – oraz przy ich nadmiarze – dostarczają bowiem wskazówek ukierunkowujących uwagę na informacje ważne, upraszczających tym samym obraz sytuacji.

Stereotypy językowe dotyczą wszakże nie tylko grup społecznych. Różne cechy i skojarzenia przypisujemy wielu elementom rzeczywistości – zwierzętom oraz przedmiotom. Słowo *koń* kojarzy się z siłą, wytrzymałością: mówimy *zdrowy jak koń*, *końska maść*; natomiast *osioł* – z głupotą, dlatego nazwanie tak człowieka jest obelgą. *Ptak* kojarzy się z wolnością, *kot* ze sprytem, *pies* z wiernością, *świnia* z brudem itd. Stereotypy utrwalają się także dzięki przysłowiom, jak np. *Polak Węgier dwa bratanki, i do szabli, i do szklanki* – to sugeruje zażyłość dwóch narodów; *Gdzie diabeł nie może, tam babę pośle* – kobiecie zostaje przypisana siła charakteru i sprawczość.

Słownik

językoznawstwo kognitywne

(łac. *cognitio* – poznanie) dział językoznawstwa ukształtowany w badaniach amerykańskich w latach 80. XX wieku, inspirowany przez osiągnięcia neurofizjologii, psychologii i antropologii kulturowej

stereotyp

(gr. *stereos* – stężyły, twardy + *typos* – odcisk) funkcjonujący w świadomości społecznej uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z audiobookiem i wskaż trzy cechy stereotypu językowego.

Polecenie 2

Przeanalizuj wady oraz zalety funkcjonowania stereotypów i rozstrzygnij, czy są one niezbędne w języku.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PuklYdGUG>

We współczesnym językoznawstwie przeważa pogląd, że język wpływa na kształtowanie obrazu świata. Ludwig Wittgenstein, XX-wieczny filozof języka stwierdza, że „granice mego języka są granicami mego świata”. (...) w każdym języku tkwi charakterystyczny pogląd na świat (...). Na językowy obraz świata składają się pewne właściwości gramatyczne danego języka i słownictwo, które swoiście klasyfikuje świat.

Stereotyp

Stereotyp powstaje w procesie przyjmowania opinii, które zostają rozpowszechnione w danym środowisku bez głębszej refleksji. Jest on często zabarwiony emocjonalnie – przekazuje sympatię do czegoś lub kogoś, bądź jej brak. Oparty jest przeważnie na niepełnej wiedzy, jakimś tylko wyobrażeniu o jednostce, narodzie, klasie, grupie zawodowej. Myślenie stereotypowe polega na szablonowym pojmowaniu świata, bez zastanawiania się nad skutkami powielania takich schematów, pomimo iż nie oddają one rzeczywistości w sposób obiektywny. Stereotyp utrzymuje więź istniejącą w danej społeczności (narodzie bądź grupie), a niejednokrotnie nawet ją wzmacnia. Pełni więc funkcję integrującą grupę. Pomaga wyodrębnić zespół wartości i obyczajów typowych

dla członków danej społeczności poprzez ich konfrontację z wartościami innych narodowości. Jednakże może być również „przejawem zamkniętego myślenia: osoby trzymające się stereotypów nie konfrontują swoich konstruktów myślowych z rzeczywistością”. Ludzie, ulegający stereotypom, rzadko weryfikują swoje poglądy, uznają wypracowaną opinię o innych narodach za niepodlegający krytyce wyznacznik.

Pojęcie stereotypu

Pojęciem stereotypu posługują się przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych. Słowo to pochodzi z greckiego stereos, czyli stężały, twardy i typos – czyli odcisk, wzorzec, a od XVII wieku oznaczało nazwę matryc drukarskich i odciskanych z nich odlewów. Stereotyp to mentalny wytwór społeczny, utrwalony przez tradycję, będący uproszczonym obrazem świata: danej grupy, narodu bądź zjawiska. Jest to „konstrukcja myślowa, oparta na schematycznym i uproszczonym postrzeganiu rzeczywistości, zabarwionym wartościująco, często bazującym na uprzedzeniach i niepełnej wiedzy”. (...) Stereotypy są przydatne, pomagają porządkować wiedzę o świecie, w którym jednostka zgubiłaby się, gdyby nie możliwość kierowania się istniejącymi już szablonami myślowymi. (...) Bywa jednak i tak, że to, co wydawać by się mogło stereotypem, wcale stereotypem nie jest – mowa wówczas o uprzedzeniu, „czyli postawie nacechowanej głównie agresją lub wrogością wobec jakiejś jednostki”. Uprzedzenie to rodzaj generalizowania, pozbawionego obiektywnego wejrzenia na istotę problemu, a za to nacechowanego antypatią i opartego często [na] błędnych przesłankach. (...) O ile stereotyp w socjologii „ma formę logicznego sądu, który w sposób niezwyfikowany, z tendencją do wartościowania emocjonalnego przypisuje pewnej klasie osób określone właściwości lub sposoby zachowań, ewentualnie odmawia jej jakichś cech”, to stereotyp językowy zwykle jest utrwalony w strukturze i semantyce języka. Stereotypem językowym nazywamy zbiór społecznie ustabilizowanych konotacji, a więc przekonań i wyobrażeń związanych z danym zjawiskiem (pojęciem), utrwalonym językowo w postaci derywatów, frazeologizmów, połączeń wyrazowych. Rozumienie stereotypów językowych pozwala na poznawanie językowego obrazu świata zawartego w leksyce, frazeologii i strukturach gramatycznych danego języka, a zarazem na wprowadzenie w świat kultury, zwyczajów i wyobrażeń ludzi mówiących tym językiem. Istotne są cechy utrwalone w danej kulturze, tradycji, środowisku. Te cechy nazywane są cechami konotacyjnymi. Dla matki będzie to na przykład troskliwość (matkować komu, być jak matka), a dla wody – ożywczość (woda żywa), a jednocześnie brak zawartości, treści (lać wodę, wodolejstwo). Jeżeli do mężczyzny mówimy: bądź mężczyzną, to nie jest to wypowiedź pozbawiona sensu, tylko ujawniamy konotacje semantyczne: mężczyzna jest ‘odważny, zdecydowany, twardy’.

Ćwiczenie 1

Wskaż zdania zawierające przykłady stereotypów językowych.

☐ Zejdź mi z drogi!

☐ Szybka, męska decyzja: co jemy?

☐ Ten pies to owczarek niemiecki.

☐ Rzeczywistość mnie przeraża.

☐ Uważaj, jak jeździsz, baranie!

☐ Marek jest jej wierny jak pies.

☐ Asia ubiera się jak artystka.

Ćwiczenie 2

Do funkcji stereotypów językowych dopasuj właściwe wyrażenia.

poznawcza

usprawnianie przetwarzania informacji

przynależność

wartościująca

kategoryzacja rzeczywistości

tożsamość grupowa

ocena obiektów i zjawisk

społeczna

budowanie wspólnoty

Słownik

derywat

(łac. *derivatus* – odchylony) wyraz pochodny

frazeologizm

(in. związek frazeologiczny) (gr. *phrasis* – wyrażanie się, *lógos* – słowo, nauka) ustabilizowane w danym języku połączenie wyrazów, którego znaczenie nie wynika ze znaczeń tych wyrazów

konotacja

(łac. *con* – razem, *notatio* – oznaczanie) pośrednie wskazywanie przez wyraz na konieczność występowania w tekście wyrazu należącego do określonej kategorii językowej

leksyka

(gr. *lexikón* – słownik) ogół wyrazów wchodzących w skład jakiegoś języka

semantyka

(gr. *sēmantikós* – znaczący) dział językoznawstwa, którego przedmiotem jest analiza znaczeń wyrazów

Film

Polecenie 1

Wyjaśnij, na czym polega stereotypowe wartościowanie rzeczywistości. Zbierz argumenty i uzasadnij użyteczność lub szkodliwość takiego wartościowania.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D15mjBPqC>

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Stereotypy w języku.

Polecenie 2

Dlaczego stereotypy funkcjonują w języku? Odpowiedź poprzyj przykładami.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Stereotypy językowe na przykładzie języka polskiego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

6) odróżnia zamierzoną innowację językową od błędu językowego; określa funkcje innowacji językowej w tekście;

7) stosuje zasady etyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi językowe, stosując kryteria, np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność;

8) rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności; rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele lekcji. Uczeń:

- omawia przykłady stereotypów;
- wymienia cechy stereotypów na podstawie przeprowadzonej dyskusji,
- podaje argumenty na pozytywne i negatywne działanie stereotypów.

Strategie nauczania:

- asocjacyjna.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Faza wprowadzająca:

1. Uczniowie zapoznają się z umieszczonymi w e-materiałach informacjami o stereotypach językowych na przykładzie języka polskiego. Sporządzają mapę myśli dotyczącą stereotypów językowych na przykładzie języka polskiego.
2. Przedstawienie celu i tematu zajęć.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel wyświetla konturową mapę Polski i Europy. Uczniowie uzupełniają ją przykładami stereotypów dotyczących narodów, regionów, miast. Każdy stereotyp powinien zostać omówiony.
2. Kolejnym etapem lekcji jest dyskusja: Czy wszystkie te określenia są prawdziwe?
Podsumowaniem dyskusji powinny być wnioski dotyczące cech stereotypu:
 - uproszczony, schematyczny, skrótowy obraz osób, grup społecznych, narodowości.
3. Następnie uczniowie zapoznają się z tekstem e-materiału oraz filmem z wykładem prof. Markowskiego.
Do map konturowych dodają informacje:
 - dlaczego stereotypy funkcjonują w języku;
 - jak powstają stereotypy;
 - jakie funkcje pełnią;
 - na czym polega wartościowanie rzeczywistości w stereotypach.
4. Nauczyciel prezentuje uczniom film pt. Stereotypy w języku dostępny w e-materiale.
Prosi, aby uczniowie w trakcie oglądania filmu zwrócili uwagę m.in. na kwestię stereotypowego wartościowania rzeczywistości.
Po obejrzeniu filmu uczniowie dobierają się w pary i wykonują polecenia 1 i 2 z tej sekcji.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie dzielą się na dwie grupy. Zbierają argumenty na pozytywne i negatywne działanie stereotypów.

Przykłady:

- podają schematyczny obraz osób, grup, stosunków społecznych;
- powstają na podstawie niepełnej i często fałszywej wiedzy o świecie;
- utrwalone jednak przez tradycję;
- trudne do zmiany;
- nie muszą być słuszne;
- nie muszą być uzasadnione;
- wpływają na procesy decyzyjne człowieka;
- opisują rzeczywistość w sposób: skrótowy i uproszczony;
- dają poczucie przynależności;
- dają gotowe wzorce myślenia;
- dają gotowe wzory zachowania;
- porządkują myślenie o świecie;
- oszczędzają wysiłku poznawczego;
- dają poczucie przynależności i bezpieczeństwa;
- pomagają przewidzieć zachowania innych;
- służą zaspokojeniu ludzkiej potrzeby bezpieczeństwa;

- ułatwiać uzyskanie tożsamości jednostkowej;
- sprzyjać kształtowaniu tożsamości grupowej.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują polecenia 1 i 2 z sekcji „Audiobook”.

Materiały pomocnicze:

- https://www.sjtkp.us.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/romualda_pietkowa.pdf
- Markowski A., Pawelec R., *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2001.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Audiobook”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.